

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ У ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ

EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES REGARDING THE ORGANIZATION OF PSYCHO-PROPHYLACTIC WORK IN LAW ENFORCEMENT AGENCIES

У статті проаналізовано досвід зарубіжних країн щодо організації психопрофілактичної роботи у правоохоронних органах. Розглянуто особливості психопрофілактичної роботи у низці країн Європейського Союзу, зокрема Французькій Республіці, Республіці Польща, Федеративній Республіці Німеччина, а також Великій Британії та Сполучених Штатах Америки. Акцентовано увагу на чинниках, які вплинули на формування структури психопрофілактичної роботи у даних країнах (історичні традиції законодавства й правоохоронної діяльності, особливості соціально-економічного та культурного розвитку кожної країни, а також правосвідомість населення, рівень взаємодії з державними органами та інститутами громадянського суспільства, матеріальне забезпечення тощо). Зазначено, що реалізація психопрофілактичних заходів зарубіжних країн починається з етапу підбору та підготовки кадрів для правоохоронних органів. Специфікою змісту їх психопрофілактики є наявність таких складників, як психологічна, фізична і вогнева підготовка, інформатика, автопідготовка, особиста безпека, боротьба з організованою злочинністю, тероризмом, наркобізнесом, а також навчання менеджменту, розвиток комунікативних навичок. Відповідно, у поліції зарубіжних країн сформувалися різні методологічні й технологічні основи введення в практику кадрового менеджменту компетентнісного підходу: поведінковий (Сполучені Штати Америки), функціональний (Велика Британія), багатовимірний і цілісний (Європейський Союз). Установлено, що одним із напрямів психопрофілактики у більшості західних країн є розроблені спеціальні навчальні і консультативні програми з основних сфер взаємодії поліції та суспільства. Ураховуючи вектор на євроінтеграцію, окреслено пропозиції щодо того, які заходи психопрофілактики з досвіду зарубіжних країн будуть продуктивними для впровадження в Україні.

Ключові слова: правоохоронні органи, психологічне забезпечення, психопрофілактика, підготовка кадрів, компетентнісний підхід, психоeduкація.

The article analyzes the experience of foreign countries regarding the organization of psycho-prophylactic work in law enforcement agencies. In particular, the peculiarities of psychoprophylactic work in a number of countries of the European Union are considered, in particular: the French Republic, the Republic of Poland, the Federal Republic of Germany, as well as Great Britain and the United States of America. Attention is focused on the factors that influenced the formation of the structure of psychoprophylactic work in these countries (historical traditions of legislation and law enforcement activities, features of the socio-economic and cultural development of each country, as well as the legal awareness of the population, the level of interaction with state bodies and institutions of civil society, material support etc). It is noted that the implementation of psychoprophylactic measures in foreign countries begins with the stage of recruitment and training of personnel for law enforcement agencies. The specificity of the content of their psychoprophylaxis is the presence of such components as psychological, physical and fire training, informatics, auto training, personal safety, fight against organized crime, terrorism, drug business, as well as management training, development of communication skills. Accordingly, the police of foreign countries have formed various methodological and technological bases for the introduction of a competence approach into the practice of personnel management: behavioral (United States of America), functional (Great Britain), multidimensional and holistic (European Union). It has been established that one of the directions of psychoprophylaxis in most Western countries is the development of special educational and advisory programs on the main areas of interaction between the police and society. Taking into account the vector for European integration, proposals are outlined as to which measures of psychoprophylaxis based on the experience of foreign countries will be productive for implementation in Ukraine.

Key words: law enforcement agencies, psychological support, psychoprophylaxis, personnel training, competence approach, psychoeducation.

УДК 159.9:351.74(4/8)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.44.43>

Процик Л.С.

к. психол. н.,

с. н. с. науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення

Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України

Специфіка сучасної правоохоронної діяльності в умовах війни вимагає від працівників органів внутрішніх справ сформованих умінь і навичок дії у стресових ситуаціях, розвиненої правої та психологічної культури, а також високого рівня стресостійкості, адже від рівня їхньої підготовки залежить правопорядок у суспільстві. Психічне здоров'я співробітників правоохоронних органів є важливими на індивідуальному рівні та на рівні громади як із погляду підтримки працездатної робочої сили, так і для підтримки місії громадської безпеки.

Євроінтеграційний курс України вимагає вивчення та впровадження стандартів ЄС у сфері діяльності правоохоронних органів, тому актуальним є дослідження досвіду зарубіжних країн щодо організації психопрофілактичної роботи в правоохоронних органах країн Європейського Союзу, Великої Британії та Сполучених Штатів Америки.

Окремі питання щодо організації психопрофілактичної роботи в правоохоронних органах вивчали: О. Бандурка, О. Безпадова, В. Власенко, М. Долгополова, О. Джафарова, В. Заросило, Г. Карпюк, Л. Келлі,

Н. Лесько, В. Петрус, В. Примак, В. Сокурченко, Д. Стефано, А. Черненко, Л. Шевченко, В. Фільштейн, О. Ярмиш та ін. Водночас наявні напрацювання не розкривають позитивного досвіду зарубіжних країн, який доцільно застосувати в Україні.

Розглядаючи особливості психопрофілактики у правоохоронних органах за кордоном, можна відзначити, що її структура залежить від багатьох чинників. Великий вплив на формування та розвиток механізму мали історичні традиції законодавства й правоохоронної діяльності, особливості соціально-економічного та культурного розвитку кожної країни, а також правосвідомість населення, рівень взаємодії з державними органами та інститутами громадянського суспільства, матеріальне забезпечення та інші важливі чинники. У кожній із провідних європейських країн психологічна служба діє і дуже активно впливає на внутрішню політику МВС. Норматив чисельності – близько 200 працівників на одного психолога, що дає змогу здійснювати реальну профілактичну, психокорекційну та консультативну роботу з поліцейськими. Варто зазначити, що реалізація психопрофілактичних заходів у багатьох країнах починається з етапу підбору та підготовки кадрів для правоохоронних органів.

Французька Республіка. Функції поліції у Франції виконують Національна поліція, яка підконтрольна Міністерству внутрішніх справ, та Національна жандармерія, яка, своєю чергою, підконтрольна Міністерству оборони. При Генеральній дирекції Національної поліції діють Служба безпеки МВС, Центральна автомобільна служба, Центральна служба спорту та ін. Також розвинена система поліції місцевого самоврядування (муніципальна поліція). Муніципальна поліція фінансується за рахунок місцевого бюджету, охороняє публічний порядок у містах та інших населених пунктах і взаємодіє з Національною поліцією [1].

У Законі «Про реформування поліції» є спеціальний розділ, у якому розкриваються критерії з підготовки поліцейських усіх рангів і категорій. Щодо підготовки керівних кадрів прописано, що комісари поліції після здобуття диплома магістра у будь-якому цивільному університеті ЄС мають пройти курси оперативного поліцейського навчання у Французькій вищій національній школі [2].

Таким чином, кожна ланка правоохоронних органів проходить специфічну підготовку залежно від особливостей поставлених завдань, де її складниками є виявлення рівня психологічної готовності до діяльності в умовах невизначеності та розвиток нави-

чок реагування в екстремальних ситуаціях. До прикладу, тренування спеціальних підрозділів Національної поліції Франції методами RAID й GIPN та Національної жандармерії Франції методами GIGN готує їх до виконання оперативних завдань як у великих містах чи маленьких селах, так і в полях, гірських масивах чи лісах.

Відповідно, психопрофілактична підготовка поляризується у два відмінних один від одного напрями: особистісний, зосереджений на характеристиці поведінки кожного співробітника, і колективний, який орієнтований на побудову моделі компетенцій, потрібних для ефективної організації роботи колективів і участі у цій роботі в ролі одного з членів колективу. В основі опису компетенцій лежать знання, досвід і поведінкові характеристики [3].

Республіка Польща. Відповідно до ст. 1 Закону Польщі «Про Поліцію» від 6 квітня 1990 р., поліція Польщі – це збройна організація, співробітники якої носять уніформу, поставлена на службу суспільству і покликана забезпечити безпеку населення, а також підтримувати закон і порядок. Польська поліція реалізовує завдання, які зазначені в приписах права Європейського Союзу, а також у міжнародних договорах та угодах, на засадах та в обсязі, які в них визначено. Вступ Польщі до ЄС спричинив низку якісних змін у системі поліції, які стосувалися всіх без винятку сфер її діяльності. Реалізація програми зі стандартизації команд та комісаріатів (управлінь та відділень) поліції створила єдині стандарти діяльності підрозділів, а також упровадила нові вимоги несення служби поліцейськими. Зокрема, процес прийому претендента на службу в польську поліцію покроковий, відбувається в польових та навчальних підрозділах поліції, складовою частиною якого є вирішення психологічних тестових завдань (розвиток інтелекту, поведінка у соціальному побуті, перевірка стресостійкості під час окремих ситуацій); проходження спеціалізованої медичної комісії (перевірка фізичного і психічного рівня можливостей кандидата до поліцейської служби). Поліція стала головним ініціатором проведення різного роду профілактичних заходів у сфері безпеки. Низка ідей щодо превенції розробляються у тісній співпраці поліції із соціальними партнерами, тобто поліція реалізує ідеї громадянського суспільства. Також поліція змінила систему управління, упровадивши інструменти стратегічного управління, у тому числі у сферах планування, звітування та оцінки роботи, і на їх основі сформулювала пріоритетні напрями дій. Для оцінки всього процесу реформування

поліції надзвичайно важливою стала оцінка його громадською думкою [4–6].

Федеративна Республіка Німеччина. Підготовка поліцейських Німеччини проводиться в Академії Федеральної поліції Німеччини, до складу якої входять: п'ять центрів підготовки і підвищення кваліфікації Федеральної поліції; дві спортивні школи Федеральної поліції; навчально-тренувальний центр морської поліції; дві школи з підготовки кінологів; центр командної підготовки персоналу вищої ланки; медична частина академії, яка паралельно використовується для медичної підготовки поліцейських. Освіта поліцейських у Німеччині є тривірневою: перший рівень – підготовка працівників патрульної поліції, другий – підготовка інспекторів поліції, третій – підготовка керівного складу. Підготовка поліції у Німеччині здійснюється згідно із затвердженими програмами, підготовленими Академією, тривалість навчання становить два з половиною роки. На початку навчання акцентується увага на вивченні основ теорії і практики поліцейської діяльності, після чого поліцейські проходять службу в практичних підрозділах поліції під керівництвом наставників, після цього – ще півроку навчання, яке закінчується іспитом на звання поліцейського. Підготовка інспекторів поліції та керівного складу – це додатковий час (щонайменше три роки). Поліцейські школи мають достатню навчальну базу й раціонально поєднують теорію та практику, особливу увагу приділяють загальній фізичній підготовці. Відповідний супровід у відпрацюванні практичних навичок реалізовує й Центральна психологічна служба Німеччині, яка нараховує понад 40 років своєї активної діяльності [5; 7; 8].

Профілі професійних компетенцій для психологічного відбору охоплюють предметні, особистісні та соціальні компетенції. В описі профілів виокремлено різні компетенції (особистісні, соціальні, методичні, педагогічні, управлінські щодо виконання конкретних завдань), наявність яких забезпечує успішність службової діяльності співробітника на посаді. Компетенції оцінюють експерти (безпосередній керівник, вищий керівник) на основі аналізу результатів професійної діяльності, під час бесід, спостережень, а також комісійної роботи в межах асесмент-центрів і за висновками психологічного тестування.

Робота асесмент-центрів передбачає вивчення особистості співробітника на основі аналізу презентації ним можливостей і здібностей, відповідей на задані комісією питання (в тому числі ситуаційні проблемні питання) і поведінки в рольових іграх. Ана-

ліз можливостей персоналу визначає шлях кар'єрного розвитку співробітника або по вертикалі (управлінська кар'єра), або по горизонталі (кар'єра за фахом) [3].

Велика Британія. Поліцейським у Великій Британії може стати особа, яка має рівень розумових здібностей вище за середній, розвинену пам'ять та спостережливість, а також високі моральні якості, які не є обов'язковими для представників інших професій, адже поліцейський завжди повинен діяти тактовно та помірковано, виявляти ініціативу за різних непередбачуваних обставин. Систему навчальних закладів утворюють вісім регіональних навчальних центрів, що здійснюють первинну підготовку, а також коледж вищого поліцейського складу. Підготовка поліцейських кадрів Великої Британії передбачає такі етапи: 1) початкова підготовка для новобранців-констеблів (рядових поліцейських), яка триває впродовж перших двох років служби; 2) спеціальна підготовка кандидатів для служб карного розшуку, дорожнього руху й низки інших; 3) підготовка сержантів та інспекторів поліції; 4) підготовка керівних кадрів поліції. Початкова професійна підготовка британських поліцейських спрямована на те, щоб сформувати в майбутніх правоохоронців реальні практичні навички, необхідні для виконання службових обов'язків, а не абстрактні, відірвані від життя теоретичні знання в певній галузі права. Її уніфіковано для всіх поліцейських підрозділів і здійснюється за єдиною національною програмою «Початкова програма поліцейського навчання та розвитку». Загальний термін початкової підготовки становить два роки. Навчання триває в місцевих поліцейських підрозділах, навчальних центрах або поліцейських коледжах. Теоретична підготовка триває шість-вісім місяців і передбачає опанування тактики поліцейської діяльності, домедичної допомоги, основ правознавства, криміналістики й інших дисциплін. Півтора року з усього строку навчання відведено для самостійної патрульної служби під керівництвом досвідчених наставників [9].

Сполучені Штати Америки. Нині у США вдало працює одна з найбільш складних структур поліцейських систем. Сили поліції працюють на федеральному (ФБР), штатному, місцевому (у містах) та місцевих (муніципальних одиницях) рівнях. Також є органи поліції в окремих відомствах: Міністерстві фінансів, митній службі, службі внутрішніх доходів, федеральних органах контролю за банками. Особи, які виявили бажання влаштуватися на роботу в поліцію Сполучених Штатів Америки, мусять мати

сертифікат із закінчення курсів із таких дисциплін: правозастосування, правосуддя, адвокатура, громадське управління, англійська мова, правові відносини, соціологія, торгове право, історія Сполучених Штатів Америки, а також психологія. Кандидати, які завершили навчання в школі і бажають після досягнення 21-річного віку вступити на поліцейську службу, мають можливість пройти стажування в поліції. Із такою категорією кандидатів проводять заняття досвідчені інструктори. Підготовка включає у себе заняття за Конституцією і громадянськими правами, законами штатів і постановами муніципальних органів, положеннями з розслідування нещасних випадків тощо. Практикуються патрулювання, регулювання руху, навчання володіння вогнепальною зброєю, прийомів особистої безпеки, правил поведінки в екстремальних ситуаціях [5; 10].

У США відпрацьовано технологію професійного відбору в поліцію з урахуванням якостей, котрі є необхідними співробітнику кожної конкретної служби; простежується перехід від бюрократичних методів підбору кадрів до наукових; виявляється підвищена увага й уточнення професійних компетенцій співробітників різних поліцейських служб; матеріал для профілів професійних компетенцій фіксують методами спостереження, інтерв'ювання, опитування, аналізу конкретних оперативно-службових ситуацій; визначають універсальні функції, властиві багатьом поліцейським спеціальностям; виокремлюють пріоритетні завдання, до яких належать такі, як затримання та здійснення арешту, збір доказів, огляд місця події, припинення сімейного конфлікту, дії в критичних ситуаціях; визначають під час проведення психологічного тестування професійні компетенції, якими повинен володіти поліцейський: ініціативність, відповідальність, здатність діяти самостійно у складних умовах, уміння контактувати з представниками різних соціальних, культурних і етнічних груп, здатність швидко вникати у зміну ситуації та реагувати на неї, адаптуватися до технологічних пертурбацій, бажання допомагати людям у біді, уміння розуміти інших, емоційна зрілість [3; 11].

Таким чином, підготовка поліцейських у розвинених країнах ЄС, Великої Британії та США має високий матеріально-технічний складник та рівень організації освітнього процесу, а також власні наукові здобутки, вироблення вмінь і навичок, які доведені до автоматизму. Відповідно, наскрізною лінією проходить психопрофілактична діяльність, яка забезпечує підготовку до роботи у ризи-

конебезпечних умовах та формує толерантність до невизначеності. Адже спільним для їх навчання є його раціональність, конкретність, активність і професійне спрямування підготовки працівників поліції, чого досягають шляхом використання активних методів, відтворення на заняттях ситуацій, що виникають у поліцейській діяльності, проведення виїзних занять безпосередньо в органах та підрозділах поліції; застосування в освітньому процесі передових наукових теорій, власних науково-практичних досліджень і практичного досвіду роботи в поліції інструкторів та викладачів; постійне здійснення зворотного зв'язку між навчальним процесом і практикою.

Специфікою змісту психопрофілактики у процесі професійної поліцейської освіти за кордоном є наявність таких загальних складників, як психологічна, фізична і вогнева підготовка, інформатика, автопідготовка, особиста безпека, боротьба з організованою злочинністю, тероризмом, наркобізнесом, а також навчання менеджменту, розвиток комунікативних навичок. Не останню роль у підготовці кадрів поліції зарубіжних країн відіграє престижність правоохоронної діяльності, підтримувана, передусім, за рахунок високого рівня соціальної захищеності поліцейського, а також завдяки створенню державою і значною кількістю засобів масової інформації позитивного іміджу поліцейських структур. Матеріальна забезпеченість спонукає поліцейського до відповідального виконання професійних обов'язків та підтримки власного здоров'я [12].

Також варто зазначити, що у кадровому менеджменті поліції розвинених зарубіжних країн широко використовують компетентнісний підхід, розроблено каталоги профілів професійних компетенцій, методичний і критеріальний інструментарій для їх оцінки під різні посади поліції. Наприклад, фахівці ЄС, які здійснюють відбір і розстановку кадрів у поліції, трактують компетенції як здатність, можливість пов'язаних, але різних наборів поведінки, наміри людини, що виявляються у відповідних ситуаціях правоохоронної діяльності. У поліції зарубіжних країн сформувалися різні методологічні й технологічні основи введення в практику кадрового менеджменту компетентнісного підходу: поведінковий (США), функціональний (Велика Британія), багатовимірний і цілісний (ЄС) [3].

Відповідно, на сучасному етапі розвитку психопрофілактики як складової частини професійної поліцейської освіти у різних країнах простежується низка тенденцій: інтелектуалізація навчання; формування

творчого мислення особи працівника поліції, а не лише фахівця з виконання певних правоохоронних дій; навчання діяльності в умовах невизначеності та екстремальних ситуаціях; обов'язковість початкової базової професійної підготовки для всіх, хто вступає на службу, незалежно від освіти (зокрема, вищої); прагнення до побудови поліцейської вищої освіти [13].

Також у більшості західних країн розроблено спеціальні навчальні і консультативні програми з основних сфер взаємодії поліції та суспільства. Одними з основних напрямів у галузі психології, що найбільш відображені у цих програмах, є психоедукація – теорія спілкування і навички вирішення конфліктів. У сфері встановлення взаємин із громадянами психологічне навчання спрямоване на придбання навичок, що повинні допомогти поліцейському уникнути конфліктів у процесі спілкування та правильно поводитися в конфліктних ситуаціях. Поліцейських навчають налагоджувати контакти з різними групами населення (дітьми, жінками, національними меншинами тощо), із представниками громадськості, державних органів, засобів масової інформації. Методика такого навчання містить у собі лекції, дискусії, тренінгові вправи, змодельовані конфліктні ситуації у сполученні з відеозаписом і подальшою демонстрацією процесу вирішення конфліктів. Вивчаючи методи вирішення сімейних конфліктів, поліцейські здобувають навички психологічного спілкування з жертвами насильства, навчаються розпізнавати і встановлювати контакти з різними особами [14].

Отже, зарубіжний досвід щодо організації психопрофілактичної роботи в правоохоронних органах правоохоронних органів свідчить, що вона є складовою частиною різних етапів підготовки фахівців до професійної діяльності. На нашу думку, потрібно використовувати досвід реформування тих країн, де це дало максимальний результат, тому на основі проведеного аналізу зазначимо пропозиції щодо того, які заходи слід провести нашій державі:

- формувати комунікативну компетентність майбутніх поліцейських, яка включає вироблення нових освітніх стратегій й розроблення нових методик навчання;

- приділити більше уваги перевірці психологічних та особистісних якостей кандидатів;

- поєднувати та враховувати передовий досвід практичної діяльності і новітні науково-методичні розробки;

- відпрацьовувати практичні навички готовності до дій в умовах невизначеності та екстремальних ситуаціях.

Таким чином, використовуючи досвід зарубіжних країн, необхідно вдосконалювати власну систему підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів України, розширювати їх рівень компетентності, професіоналізму, підвищувати рівень відповідальності за забезпечення свобод кожного громадянина, адже європейський вектор розвитку України вимагає запровадження європейської системи організації професійної підготовки правоохоронних кадрів, розрахованої не на «швидкість» навчання, а на якість кінцевого результату.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гриценко В. Г. Зарубіжний досвід Франції щодо організації та функціонування правоохоронних органів і можливості його використання в Україні. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 1 (4). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Gritsenko.pdf>
2. Code de procédure pénale (Code of criminal procedure of France). URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154?init=true&page=1&query=Code+de+proc%C3%A9dure+p%C3%A9nale&searchField=ALL&tab_selection=all
3. Бондаренко В. А., Єсімов С. С., П'єх О. С. Методологічні засади компетентнісного підходу до розстановки кадрів патрульної служби Національної поліції України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 105–116.
4. Про поліцію : Закон Республіки Польща від 1990 р. / пер. з пол. А. Поритко. *Центр політико-правових реформ*. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/Poland.pdf>
5. Шевчук О. О., Томма Р. П. Досвід підготовки поліцейських кадрів у зарубіжних країнах. *Південноукраїнський правничий часопис*. 4'2018. Ч. 2. С. 92–95.
6. Падалка О. Становлення та розвиток діяльності органів поліції Польської Республіки. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 6. С. 187–190. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/6/34.pdf>
7. Сокурєнко В. В. Сучасний стан психологічної роботи в Національній поліції. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. Харків, 2017. С. 11–13. URL: http://dSPACE.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2018/suchasniy_stan_psihologichnoyi_roboti_v_.pdf?sequence=2&isAllowed=y
8. Бондаренко В. В. Досвід підготовки працівників патрульної поліції європейських країн. *Юридична психологія*. 2017. № 1 (20). С. 102–109.
9. Біліченко В. В. Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Дніпро, 2016. С. 390–393.
10. Як в Америці навчають копів. Київ, 2018. URL: <http://mmr.net.ua/13456475892385>
11. Федералізм і різновиди поліцейських систем (Женевський центр демократичного контролю над збройними силами). Geneva : Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 2011. 64 с.

12. Матюхіна Н. П. Поліція Великобританії: сучасні тенденції розвитку та управління. Харків : Консул, 2001. 131 с.

13. Бережний Ю. М. Система підготовки фахівців правоохоронних органів у навчальних закладах країн НАТО (за матеріалами МВС України). *Збірник наукових праць V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Сучасна українська освіта:*

стратегії та технології навчання молоді і дорослих». НУБіП, 2017. С. 15–20.

14. Прудка Л. М. Професійно-психологічна підготовка поліцейських різних країн із метою профілактики злочинності у молодіжному середовищі. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. Харків. 2017. С. 252–254.